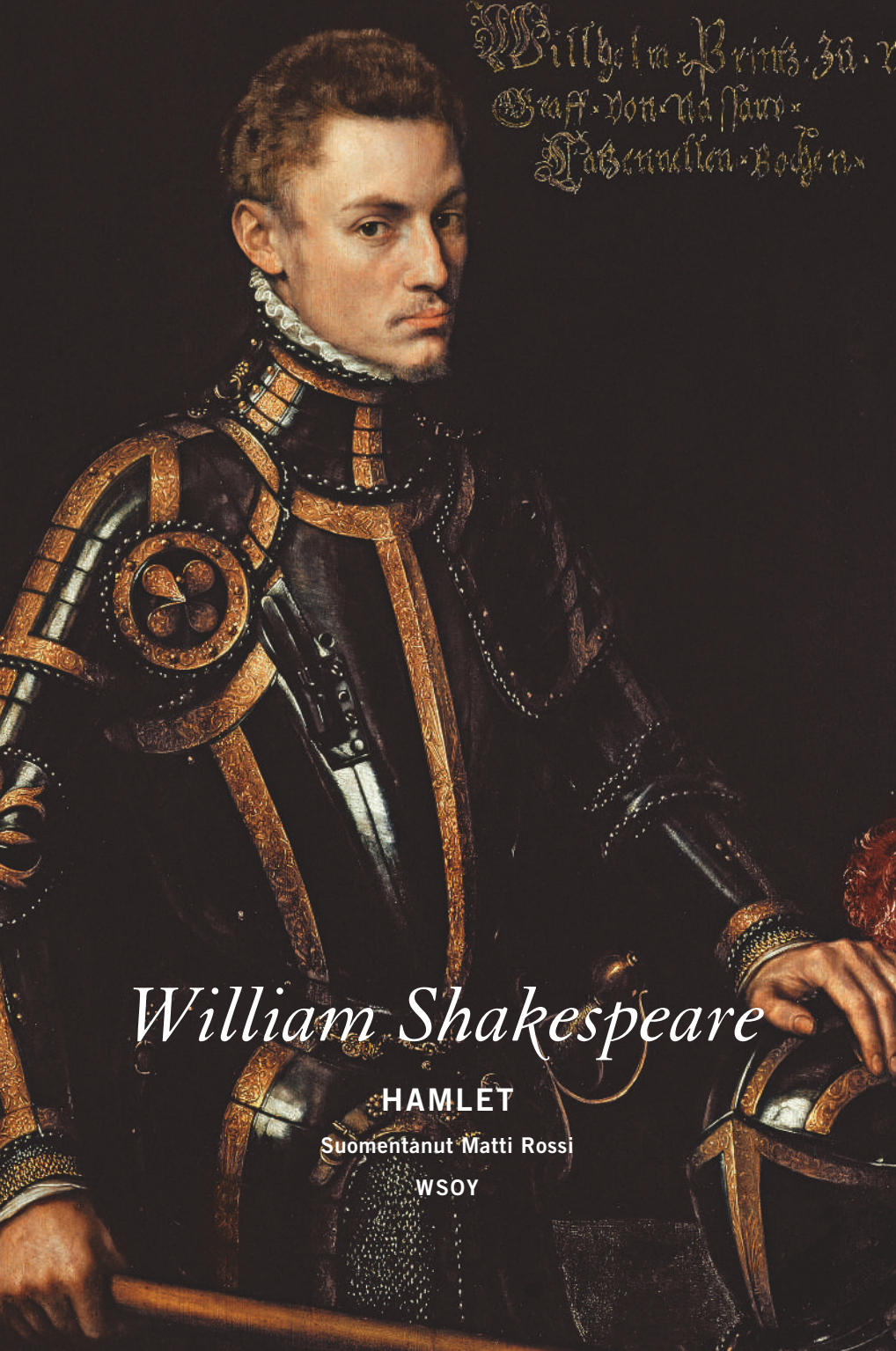

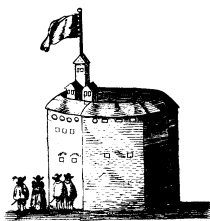
Wilhelm Prinz zu
Graff von Nassau
Fazennellen Bogen

William Shakespeare

HAMLET

Suomentanut Matti Rossi

WSOY

WILLIAM
SHAKESPEARE
Hamlet

SUOMENTANUT MATTI ROSSI

ESIPUHE RALF LÅNGBACKA

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINKI

Teos on saanut WSOY:n kirjallisuussäätiön tukea.

Toimitus kiittää professori Matti Rissasta asiantuntija-avusta.

Toimitus Alice Martin

Englanninkielinen alkuteos *Hamlet*

Työssä on käytetty mm. seuraavia editioita: Palgrave Macmillanin RSC,
New Cambridge, New Swan Shakespeare, Arden
ja The Oxford Shakespeare.

© WSOY ja Matti Rossi 2013

Esipuhe © Ralf Långbacka 2013

Esipuheen suomennos Juhani Lindholm

Suomennoksen esitysoikeuksia valvoo Nordic Drama Corner Oy,
Meritullinkatu 33 E, 00170 Helsinki.

Etulehden kuva Claes Jancz Visscherin Lontoon-panoraamasta n. 1625

Nimiösivun kuvassa ensimmäinen Globe-teatteri (1599–1613)

Sivulla 245 Martin Droeshoutin muotokuva Shakespearesta
ns. ensimmäisestä foliopainoksesta

Graafinen suunnittelu Martti Ruokonen

ISBN 978-951-0-38227-1

PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

Hamlet – kysymyksiä, arvoituksia	7
----------------------------------	---

Hamlet

Näytelmän henkilöt	37
I näytös	39
II näytös	85
III näytös	122
IV näytös	172
V näytös	206

William Shakespearen elämä	245
----------------------------	-----

HAMLET – KYSYMYKSIÄ, ARVOITUKSIA

*Horatius hyvä,
maassa ja taivaassa on ilmiöitä
enemmän kuin meidän filosofiassamme
voi edes uneksia.*

Yksi sadoista William Shakespearea koskevista legendoista kertoo hänen näytelleen Globe-teatterin *Hamlet*-esityksessä Haamua, Hamletin isän aavetta, joka niin ikään kulki nimellä Hamlet. Mikäli antistratfordiaanit ovat oikeassa siinä, että Shakespearen näytelmät onkin kirjoittanut joku muu, voidaan tilannetta kieltämättä pitää makaaberina. Henkilö (William Shakespeare), joka on ilmoitettu näytelmäkappaleen (*Hamlet*) tekijäksi, esittää todellisuudessa olematonta henkilöä (Haamu) näytelmässä, jota hän ei ole kirjoittanut. Hän sekä on että ei ole Hamletin isä, hän on sitä roolihenkilön, mutta ei kirjailijan hahmossa. Ja yksi keskeisistä monologeista alkaa sanoilla *Olla vai ei...* Voiko enää monitulkintaisemmaksi mennä?

Hamletissa esitetään monia kysymyksiä, useampia kuin missään muussa Shakespearen näytelmässä. Kysymys-sana kulkee kuin loimilanka johtomotiivina läpi koko näytelmän. Kysyjänä on usein Hamlet, hän esittää kysymyksiä muille, mutta enimmäkseen kuitenkin itselleen suurissa yksinpuheluissaan. Moniin kysymyksiin löytyy vastauskin, mutta joihinkin ei. Suurimmat kysymykset, sellaiset kuin »olla vai ei» ja kysymys »tuntemattomasta valtakunnasta, jonka rajan takaa paluuta ei ole», jäävät avoimiksi. Ne

jäävät arvoituksiksi jälkimaailmalle. Vastausta vaille jäävät kysymykset ja ratkaisemattomat arvoitukset antavat *Hamletille* aivan omanlaisensa erityisluonteen.

Asiaan luonnollisesti kuuluu, että emme tiedä varmasti, näyttelikö Shakespeare Haamun osan vai ei. Se kyllä tiedetään, että hän tuohon aikaan oli Globe-teatterissa näyttelijänä. Hamletin ensiesityksen ajankohtaakaan ei tunneta, siitä ei ole mitään merkintöjä aikakirjoissa, ei lehtiartosteluja, ei rooliluetteloita. Tiedämme, että tämänniminen näytelmä merkittiin heinäkuussa 1602 Stationer's Registeriin – luetteloon, johon oli kirjattava kaikki englantilaisilla näyttämöillä esitetyt teokset, mikäli ne haluttiin painaa – ja että seuraavana vuonna painettiin ensimmäinen laitos, versio jota sanottiin esitetyn »...Lontoossa, Cambridgessa, Oxfordissa ja muualla». Tätä laitosta on tavattu nimittää »bad quarto» -painokseksi, huonoksi kvartoksi, millä viitataan paitsi sen kokoon myös siihen, että kyseessä oli varsin puutteellinen versio täynnä virheitä ja aukkoja; joku mukana olleista oli nähtävästi kirjoittanut tekstin ulkomuistista paperille, ja siitä oli ilmeisesti ilman kirjoittajan tai teatterin lupaa laadittu »piraattipainos». Niihin aikoihin tekijänoikeuksiin suhtauduttiin koko lailla suurpiirteisesti. Ei ole onnistuttu selvittämään, kuka tämän laitoksen takana oli, mutta yksi legenda monien joukossa on, että kyseessä olisi ollut näyttelijä, joka näytteli kappaleessa Marcelluksen roolin.

Paljon pitempi ja paranneltu, teatterin ja todennäköisesti myös kirjoittajan itsensä hyväksymä versio ilmestyi vuonna 1604. Lopullinen, vielä 200 säettä edellistäkin pitempi versio sisältyy kuuluisaan foliopainokseen, ensimmäiseen Shakespearen koottujen teosten laitokseen vuodelta 1623, jonka julkaisi seitsemän vuotta Shakespearen kuoleman jälkeen kaksi hänen Globe-teatterissa toiminutta kollegaansa, John Heminge (tai Heminges) ja Henry Condell, ja jossa oli kirjailijatoveri Ben Jonsonin laatima esipuhe.

Mikä selittää suuret erot eri versioiden välillä? Todennäköisin

selitys on se, että teksti eli koko ajan. Kaikki teatterilaiset tietävät, että pitkään esitettävä kappale muuttuu matkan varrella, ja Shakespearen näytelmiä esitettiin vuosikymmeniä. Koska tekijä oli kaikesta aikaa mukana, voitiin tekstiä poistaa tai lisätä, rooleihin tuli uusia näyttelijöitä ja suhde julkisuuteenkin saattoi muuttua. On erittäin luultavaa, että Shakespeare oli itse tekemässä näitä muutoksia, vaikka ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että joku toinenkin on saattanut muuttaa tekstiä Shakespearen kuolinvuoden 1616 ja vuoden 1623 välisenä aikana.

Samoin kuin kreikkalaiset draamat omana aikanaan, myös Shakespearen näytelmät kirjoitettiin näyttämölle, nähtäviksi ja kuultaviksi eikä luettaviksi. Kirjallisuutta niistä tuli jälkeenpäin, kun ne painettiin kirjoiksi. Kaikkia näytelmiä ei kuitenkaan painettu, ja vuoden 1623 laitokseen sisältyvistä kolmestakymmenestä kuudesta näytelmästä olikin noin puolet ennen julkaisemattomia. Miksi ne nyt sitten painettiin? Ilmeisesti tulonlähteeksi, mutta myös tekstien säilyttämiseksi myöhempää käyttöä varten ja palvelukseksi lukutaitoiselle yleisölle – on kuitenkin muistettava, että Shakespearen aikaan vain pienehkö osa väestöstä ja myös teatteriyhteisöstä oli lukutaitoista. Tekstien painattaminen merkitsi niiden eräänlaista auktorisointia ja mahdollisti sen, että näytelmiä voitiin esittää teattereissa myös Lontoon ulkopuolella. Lontoossa niitä voitiin esittää vain Shakespearen omassa teatterissa.

Lähteitä, esikuvia

Tiedämme myös, että tekstillä oli esikuvansa. Itse tarina tanskalaisesta prinssi Amlethista on peräisin tanskalaisen historiankirjoittajan Saxo Grammaticuksen teoksesta *Historiae Danicae* noin vuodelta 1200, ja sen oli myöhemmin kertonut uudestaan ranskalainen runoilija François de Belleforest vuoden 1580 vaiheilla. Ei tiedetä, tunsiko Shakespeare tätä ranskalaista versiota, mutta oletettavasti on ollut olemassa varhaisempikin Hamlet-näytelmä,

jonkinlainen *esi-Hamlet*, jota esitettiin n. 1590, mutta jonka teksti ei ole säilynyt. Shakespearella ei ollut mitään estoja käyttää pohjana aikaisempaa tekstiä, se oli ajan yleinen tapa. Myös näytelmän lajityypille löytyy aikaisempi esikuva, ns. *revenge plays*, kostonnäytelmät, ja niistä varsinkin Thomas Kydin *The Spanish Tragedy* on saattanut olla merkityksellinen. On epävarmoja tietoja siitä, että jotakin Hamlet-versiota olisi esitetty Globessa vuonna 1600. Mikäli näin oli, kyseessä on ollut Shakespearen oman näytelmän varhaisempi versio. Eräät seikat puhuvat myös sen puolesta, että näytelmä olisi pääosin valmistunut 1601–1602. Näihin lukeutuu mm. sisäpiirin teatteriviittausta *Julius Caesariin* – se, että Polonius olisi esittänyt Brutusta – sekä maininta poikanäyttelijöistä kilpailemassa »oikeiden» näyttelijöiden kanssa. Juuri heidän menestyksensä Blackfriarsin teatterissa 1601 pakotti Globessa toimivan The Lord Chamberlain's Men -teatteriseurueen lähtemään laajalle maaseutukiertueelle.

Näyttelijä, ohjaaja

Tosiasiaksi joka tapauksessa jää, että Shakespearen näytelmät eivät olleet valmiita käsikirjoituksia, jotka olisi jaettu näyttelijöille, vaan ne olivat jatkuvasti kehittyviä prosesseja, mikä itsessään on painava todiste kirjailijan suorasta osallisuudesta teatterin tekemiseen sen sijaan, että hän olisi ollut ulkopuolinen käsikirjoittaja. Samaan viittaavat näyttelijäseuruetta kuvaavat kohtaukset Shakespearen rakentamine ja Hamletin selostamine teatteridramaturgioineen, jollaisia tuskin olisi voinut luoda kukaan, jolla ei ollut suoraa ja omakohtaista yhteyttä teatteriin. Hamletin ohjeet näyttelijöille ovat paitsi vanhan ja kehnon teatterin kritiikkiä myös suuntaviittoja uudenlaiseen teatterin tekemiseen, ajankohtaisia vielä nykyisinkin. Tässä Shakespeare nähdään nimenomaan ohjaajana, vaikka hänen aikanaan sellaista käsitettä ei vielä tunnettukaan.

»Pyydän, puhukaa se niin kuin minä sen teille esitin, kepeästi kielen päältä» – »Älkää sahatko liian usein ilmaa kädellänne, tällä lailla, vaan pitääkö eleenne kurissa», – »intoshimon myrskyssä, tulvassa, tai niin kuin voisi sanoa, pyörremyrskyssä teidän täytyy luoda ja pitää yllä itsehillintää» – siinä kolme hänen näyttelijöille antamaansa ohjetta. Hän kehottaa kuuntelemaan terveen järjen ääntä. »Sovittakaa toiminta puheeseen ja puhe toimintaan ja pitääkö erityisesti huoli siitä, että ette ylitä luonnollisuuden rajaa.»

Lopuksi hän esittää analyysin teatterin ja näyttelijäntyön taivoitteista, »sillä mikä tahansa liioittelu vie pois näyttelemisen tar koituksesta, joka on aina ollut ja on yhä ikään kuin toimia luonnon peilinä, näyttää hyve sellaisena kuin se todella on, typeryyks aitona itsenään ja aikamme ikä ja olemus yhtä uskollisesti kuin sinetti tai muotti».

Shakespearen henkilöllisyyttä pohdittaessa on monesti väitetty, että hänen pikkukaupunkilaistaustallaan ja ilman korkeampaa koulutusta kukaan ei olisi osannut kuvata hovielämää ja filosofisia, juridisia ja muita kiemuroita yhtä tarkasti kuin hänen nimiinsä pantujen teosten tekijä on tehnyt. Toiselta puolen taas voisi ehkä sanoa, että kukaan, joka ei tunne teatterin tekemistä ja näyttelijäntyötä sisältäpäin, ei olisi osannut esittää tuollaista analyysia teatterin olemuksesta ja vaatimuksia sen ilmaisukeinojen muuttamisesta ja uudistamisesta. Näiltä osin hän kenties ennako i ranskalaista virkaveljeään Molièrea, joka 1663 kirjoittamassaan näytelmässä *L'Impromptu de Versailles* esitti samankaltaisen analyysin oman aikansa teatterista. Molemmilla oli sama perusvaatimus: luonnollisuus ja selkeys. Ja teatterin tehtävä: toimia oman aikansa kuvastimena.

Aikansa kuvastin

Miten hyvin *Hamlet* sitten täytti tehtävänsä oman aikansa peilinä? Alkuperäinen esikuva Saxo oli kuvannut varhaiskeskiaikaa, aikaa ennen 1200-lukua. Voisi sanoa, että Shakespeare toimi tässä

suhteessa edelläkävijänä vielä paljon myöhäisemmälle kollegalleen Bertolt Brechtille soveltamalla *etäännyttämistä* eli kuvaamalla aikaansa ja ympäristöään jonkin toisen ajan ja ympäristön kautta. Jossain määrin se oli välttämätöntäkin. Muutama vuosi aiemmin (1597) kaksi hänen kollegaansa, Ben Jonson ja Thomas Nash, olivat kirjoittaneet päivänpoliittisen satiirin *The Isle of Dogs* ja joutuneet Master of the Revels -sensuurivirkamiehen hampaisiin. Näytelmä kiellettiin ja Ben Jonson teljettiin vankilaan. Lisäksi teattereita uhattiin sulkemisella ja niitä kiellettiin esittämästä kotimaisia poliittisia aiheita käsitteleviä näytelmiä, samoin näytelmiä Englannin historiasta. Jo kirjoitettuja näytelmiä kielto ei koskenut, mutta Shakespearen osalta *Henrik V* jäi pitkäksi aikaa viimeiseksi Englannin historiaa käsitteleväksi näytelmäksi, ja hän palasi aiheeseen vasta 1613, silloinkin yhteistyössä kollega John Fletcherin kanssa näytelmällä *Henrik VIII* eli alkuperäiseltä nimeltään *All is True*. Kysymys politiikasta ajankohtaistui entisestään juuri *Hamletin* syntyaikoihin, kun Essexin herttua yritti kaapata vallan Elisabetilta ja tilasi alkajaisiksi Globe-teatterilta erikoisnäytöksen *Rikhard II*:sta, joka kertoo kuninkaan viraltapanosta. Kuninkaan erottamista kuvaava kohtaus poistettiin muuten kaikista näytelmän varhaisista painetuista versioista. Varovaisuuteen oli siis aihetta, teatteri oli erityisen vahvasti riippuvainen hovista. Shakespeare valitsi siksi toisenlaisen tien. Hän kirjoitti muista maista ja ajankohdista. Kaiken kaikkiaan Shakespearin muista kuin historiallisista näytelmistä ainoastaan yksi tapahtuu Englannissa, nimittäin *Windsorin iloiset rouvat*. Silti kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että hänen näytelmänsä enimmäkseen käsittelivät tilannetta Englannissa.

»Jotain mätää on nyt Tanskanmaassa»,

sanoo Marcellus Hamletin ensimmäisessä näytöksessä, ja samaa olisi voinut sanoa myös yhteiskunnasta Elisabetin valtakaudella, joka suurista edistysaskelista huolimatta oli ahdistava ja korruptoi-

tunut. Kuninkaanmurhaa ei sentään ollut tapahtunut, mutta uhatuna kuningatar oli tuon tuostakin, ja uhkakuvien taustalla vaikutti paavinistuin. Oli kaksi erityisen tulenarkaa aihetta. Toinen oli Elisabetin kruununperimys, sillä kuningattarella ei ollut jälkeläisiä – ellei sitten uskota hurjia väitteitä siitä, että filosofi ja valtiomies Francis Bacon, jota häntäkin on ehdotettu mahdolliseksi »Shakespeareksi», oli Elisabetin salaa synnyttämä lapsi. Näyttää olevan suoranainen villitys, että tuon ajan kuvauksissa aina puhutaan »suurista salaisuuksista», joita ei milloinkaan voida näyttää toteen. Toinen hankala kysymys oli kytevä katolinen usko, joka huolimatta »paavinuskoisia» uhanneesta kuolemanrangaistuksesta edelleen eli jopa kaikkein korkeimmissa yhteiskuntapiireissä. Kaikki kyräilivät ja vakoilivat toisiaan, ja ilmiantomentaliteetti rehotti. London Bridgen eteläpäätä »koristivat» kiinni jääneiden uskonpettureiden irti leikatut päät. Muuan saksalainen vierailija laski nähneensä niitä kuusitoista kappaletta. Ne olivat arkea jokaiselle, joka Shakespearen tavoin päivittäin ylitti sillan mennäkseen Globe-teatteriin.

Sama epäluuloisuus ja pelko vallitsevat myös *Hamletissa*. Kaikki vakoilevat kaikkia. Kuningas kutsuu luokseen kaksi Hamletin ikätoveria, Rosencrantzin ja Guildensternin, ja pyytää näitä selvittämään Hamletin »hulluuden» syytä. Valtakunnan korkein virkamies Polonius lähettää vaivihkaa palvelijan Pariisiin tarkkailemaan poikansa Laerteen tekemisiä ja sitä, keitä tanskalaisia hän siellä tapaa, ja salakuuntelee itse yhdessä kuninkaan kanssa Hamletin ja Ofelian kohtaamista. Kuninkaan käskystä Polonius salakuuntelee seinävaatteen takaa myös Hamletin keskustelua äitinsä kuningattaren kanssa, ja kun hänen läsnäolonsa paljastuu, Hamlet pistää hänet kuoliaaksi. Hamletkin syyllistyy vakoiluun pyytäessään Horatiusta tarkkailemaan kuningasta ja kuningatarta teatteriesityksessä, jossa heidän syyllisyytensä paljastetaan.

Hamlet

Uskontoa ja filosofiaa

Hamletin juoni noudattelee pääpiirteittäin Saxon kertomuksen kulkua. Hamletin isän on murhannut tämän oma veli, joka sitten on nainut leskikuningattaren eli Hamletin äidin. Kuvauksen kohteena olevassa tanskalaisessa yhteiskunnassa vallitsee verikoston laki, joten Hamletin velvollisuus on kostaa. Shakespearen käsissä asia kuitenkin muuttuu aika lailla mutkikkaammaksi. Hänen aikansa Englannissa verikosto ei suinkaan ollut itsestäänselvyys, ja Hamlet joutuu kohtaamaan hankalan kysymyksen aikomusten ja niiden täytäntöönpanon välisestä suhteesta. *Hamletissa* Shakespeare tuo näytelmätaiteeseensa kokonaan uuden ulottuvuuden. Kun hän aikaisemmissa, esimerkiksi historiallisissa näytelmissään on hieman yksinkertaistaen antanut ajatusten muuttua suoraan toiminnaksi, tuo hän *Hamletissa* mukaan tekojen vaikuttimien pohdiskelun, jossa vaihtoehtoja punnitaan toisiaan vasten ja epäilykset ja epärointi lamauttavat toimintakyvyn, tai niin kuin hän tunnetuimmassa kaikista yksinpuheluistaan sanoo:

tahdon luonnollisen värin
peittää empimisen sairaalloinen kelmeys.

Oman itsensä pohdiskelu jatkuu eri tavoin näytelmän kaikkiaan seitsemässä yksinpuhelussa, jotka ovat vain pienehkö osa näytelmän tekstistä, mutta temaattisesti varsin tärkeitä. On kiinnostavaa, että vaikka niissä kaikissa pohdiskellaan omaa itseä, joissakin käytetään passiivimuotoa, mikä antaa niille yleispätevämmän sävyn. Pohdiskelun kohteena ei ole vain oma minä, vaan me kaikki.

Shakespearen tähän uudenalaiseen lähestymistapaan saamia vaikutteita on paljon mietitty, ja siinä yhteydessä on usein noussut esiin Montaignen nimi. Hänen 1580-luvulla kirjoitetut *Esseensä* käännettiin englanniksi 1603, ja ne sisältävät juuri tuollaista itsetutkiskelua. Hänen esseemuotonsa otti Englannissa käyttöön mm. Bacon. Mutta

olisiko Shakespeare voinut lukea Montaignea ranskaksi tai nähdä käännöksen käsikirjoitusvaiheessa? Shakespeare osasi jonkin verran ranskaa, sen todistanevat *Henrik V:n* melko lukuisat ranskankieliset kohdat – paitsi jos hän on saanut apua joltakulta muulta. »Jos»-sannalla on Shakespearesta puhuttaessa viljalti käyttöä.

Hamletissa esiintyy skeptisismiä, joka oli uutta Shakespearen näytelmissä ja kuvastaa monessa suhteessa silloista ajankohtaa. Tuskinpa hän on voinut sitä vain Montaignelta omaksua, se on ollut muotifilosofiaa Elisabetin aikana. »Vei uusi tiede kaiken varmuuden», kirjoitti runoilija John Donne.

Ja italialainen Galileo Galilei – joka kaiken lisäksi oli Shakespearen ikätoveri, syntynyt 1564 – sanoo Brechtin näytelmässä *Galilein elämä*, että »Tiede käsittelee tietoa, joka on hankittu epäilemällä». Paljonko Shakespeare (ja Hamlet) tiesi tähti- ja muun tieteen uusista suuntauksista? Näytelmässä on tähän liittyvä kiintoi-
sa yksityiskohta. Kun Polonius ryhtyy kertomaan Claudiukselle Hamletin hulluudesta, hän lainaa Hamletin Ofelialle kirjoittamaa kirjettä:

Epäile, tokko tähdet tulta on.

Epäile liikkumista auringon.

Epäile, valheeltako totuus lainaa.

Mutta älä epäile, etten sua lemmi aina.

Rakkaudentunnustuksen ohessa kirjeessä puhutaan uuden tähtitieteen mukaisesti siitä, että aurinko liikkuu. Tokkopa Shakespeare Galileosta tiesi, mutta saman väitteen oli jo aikaisemmin esittänyt Kopernikus, ja sen oli toistanut italialainen Giordano Bruno, jonka Shakespeare kyllä tiesi oikein hyvin. Bruno oli lausuntojensa takia poltettu roviolla vuonna 1600.

Keskiajan »usko» oli renessanssiajan Euroopassa vaihtunut »epäilyyn», ja tämä heijastuu myös *Hamletiin*. Se on tärkeä

aikansa merkki. *Hamletin* tapahtuma-aika on 1500-luvun loppu. Mutta muitakin ajan merkkejä on tarjolla. Hamlet on älykkö, ainon luotettavan ystävänsä Horatiuksen tavoin hän opiskelee Wittenbergin yliopistossa, minne Claudiuksen mahtikäsky ensimmäisen näytöksen toisessa kohtauksessa kieltää häntä palaamasta, koska hänen tulee jäädä »tänne, korkeimmaksi hovimieheksemme, lohduksemme». Ei varmaankaan ole sattumaa, että Shakespeare on valinnut hänen yliopistokseen nimenomaan Wittenbergin, joka 1500-luvulla oli uskonpuhdistuksen merkittävin opinahjo, paikka jossa sekä Luther että Melanchthon vaikuttivat.

Uskonnollisia kysymyksiä esiintyy Shakespearen näytelmissä erittäin harvoin, kenties koska kyseessä oli niin tulenarka ja vaarallinen aihe, mutta on myös väitetty, että Shakespearella (tai ainakin hänen isällään) olisi ollut katolisia sympatioita. Niin kuin useimmat Shakespearea koskevat asiat tämäkin perustuu melko löyhään todistusaineistoon, mutta mahdotontahan se ei tietenkään ole. *Hamletissa* on sitä paitsi eräitä selvästi katolisia piirteitä, kuten Haamun yhteydessä puheeksi tuleva usko kiirastuleen sekä se, että Hamlet vanhempi on kuollut vailla »riippiä ja voitелua». Kun Hamlet kolmannessa näytöksessä teatteriesityksen jälkeen on vakuuttunut Claudiuksen syyllisyydestä, mutta alkaa epäroidä tämän surmaamista, koska tämä parhaillaan rukoilee Jumalaa ja voisi syntiensä tunnustamisen kautta välttyä rangaistukselta ja päästä taivaaseen, niin sekin on katolinen piirre. Tässä Wittenberg saattaisi käydä alibista, samoin maantieteellinen etäännyttäminen Tanskaan.

Onko Saxon keskiaikaisesta *Hamletista* sitten jäljellä mitään? Shakespearen kuvaamassa Tanskassa on koko joukko »pohjoismaisia piirteitä», kuten verikoston vaatimus, tapojen karkeus ja epäilemättä myös juopottelu Claudiuksen hovissa. Sekin voisi toimia alibina, näinhän tapahtuu jossain muualla.

Aika, paikka, toiminta

Voidaan siis todeta, että ajan ja paikan valinnassaan Shakespeare liikkui tietyllä säteellä; ajankohta voi olla joko 1500-luvun alku tai sen loppu, paikka sekä etäännytetty Englanti että Saxon kautta saatu Tanska. Mitä Shakespeare tiesi Tanskasta? Sitä emme tiedä, mutta eräät hänen näyttelijätovereistaan kyllä olivat vierailleet Tanskassa 1580-luvulla ja todennäköisesti esiintyneet nimenomaan vastarakennetussa Kronborgin linnassa – joka muuten on Pohjolan suurin renessanssilinna – Helsingörissä eli Shakespearen Elsinorissa.

Näytelmän avauskohtaus, loistoesimerkki Shakespearen erinomaisesta taidosta ajaa yleisö sisään kohtaukseen niin sisäisesti kuin ulkoisestikin, alkaa kysymyksellä, oikeastaan kahdella:

BARNARDO

Kuka siellä?

FRANCISCO

Seis ja tunnussana!

BARNARDO

Kauan eläköön kuningas!

FRANCISCO

Oletko Barnardo?

BARNARDO

Hän juuri.

Kaksi vartiomiestä, toinen tulossa vapauttamaan toista vahtivuorosta. Kiintoisaa on se, että ensimmäisen kysymyksen esittää se sotilas, joka saapuu paikalle, eikä se, joka seisoo vartiossa. Saapuva vahti on selvästikin säikähtänyt jotakin eikä huomaa Franciscoa. Tästä syntyy pelon ja epävarmuuden ilmapiiri. Kohtaus jatkuu:

Hamlet

FRANCISCO

Osaitpa tulla juuri vuoron päättyessä.

BARNARDO

Kello löi jo kaksitoista. Mene nukkumaan, Francisco.

Ajankohta tehdään selväksi, kello on kaksitoista yöllä. Francisco mainitsee, että on »pirun kylmä» ja »ahdistava olo». Syykin molempien pelkoon selviää pian, nimittäin haamu, joka on näyttäytynyt puolenyön aikaan. Marcellus ja Horatius liittyvät seuraan, ja Francisco poistuu. Horatius on oppineena miehenä lähtenyt mukaan tutkimaan ilmiötä, jonka olemassaoloa hän oppineisuutensa vuoksi epäilee. Odoteltaessa selvitetään vanhan kuninkaan kuoleman jälkeistä tilannetta Tanskassa, missä vallitsee pelko ja yleinen turvattomuus, sotavalmistelut ovat käynnissä, asepatjat toimivat yötä päivää. Sitten ilmestyy »isän haamu sotahaarniskassa». Horatius rohkenee puhutella Haamua, mutta se katoaa.

Siinä esivalmistelut. Toisessa kohtauksessa saadaan tutustua hoiviin, jota hallitsee Gertrude-lesken kanssa avioitunut vanhan kuninkaan veli Claudius, ja mielenosoituksellisen penseästi käyttäytyvään prinssi Hamlettiin, joka on palannut kotiin hautajaisia ja häitä varuten ja on pakotettu jäämään vastoin tahtoaan. Hän aavistelee koko ajan, että kaikki ei ole niin kuin pitää, ja hän tiivistää tuntemuksensa ensimmäisessä yksinpuhelussaan jäätyään yksin valtaistuinsaliin:

Miksi tämä liian tiivis liha ei jo sula
kastepisaroiksi!

Miksi Jumalamme ikuisessa laissaan
kieltää itsemurhan!

Hyvä Luoja, miten ikäviä, tunkkaisia,
ahdistavia ja turhanpäiväisiä ovat
tämän maailman tavat! Iljettävää,
iljettävää!

Millainen ensiesiintyminen näytelmän »sankarille»! Häpeää, merkityksettömyyden tunteita, itsemurha-ajatuksia! Häpeä liittyy ennen muuta äidin aivan liian pikaiseen avioitumiseen Claudius-sedän kanssa: »Kuukauden kuluessa? Ehti naimisiin jo ennen kuin hänen valheellisten kyyneltensä kirvelevä puna jäähdyi hänen silmissään».

Hamletin synkän pohdinnan keskeyttävät Horatius, Marcellus ja Bernardo, jotka tulevat ja kertovat kohdanneensa Haamun linnoituksen öisillä valleilla.

Neljännessä kohtauksessa Hamlet itse sitten kohtaa Haamun, ja tämä on näytelmän tärkeä käännekohta. Sitä ennen kuitenkin esitellään draaman kolme muuta tärkeää tekijää, nimittäin kuninkaan lähin mies ja neuvonantaja Polonius sekä hänen lapsensa Laertes ja Ofelia. Laertes, joka ensimmäisessä kohtauksessa on, päinvastoin kuin Hamlet, saanut luvan lähteä hovista, on valmis matkustamaan Ranskaan ja Pariisiin ja hyvästelee nuoren sisarensa Ofelian varoittaen tätä Hamletista, erityisesti koska tämä prinssinä on niin paljon Ofeliaa ylemmässä asemassa. Ofeliasta ei ole Hamletille kuin leikkikaluksi.

Polonius saapuu ja alkaa suoltaa »hyviä neuvoja» ja vaatimuksia pojalleen. Kun Laertes on lähtenyt matkaan, on vuorossa Ofelia. Poloniuskin varoittaa tätä Hamletista; näyttää olevan yleisesti tiedossa, että nuorilla on jonkinlainen suhde. Lopuksi Polonius kieltää Ofeliaa ollenkaan tapaamasta Hamletia ja käskee torjumaan tämän kaikki rakkaudenosoitukset. On kiintoisaa, että kaikki muut ruotivat Hamletin rakkautta Ofeliaan ennen kuin tämä on itse ottanut puheeksi koko asiaa. Hamlet ja Ofelia tapaavat näytelmässä vain kerran kahden kesken, ja silloin Hamletille selviää, että Ofelian mielenmuutoksen taustalla on joku toinen, lähinnä tietysti Polonius.

Tätä seuraavassa Haamun kohtaamisessa Hamlet saa vahvistuksen sille, mitä on epäillyt alusta asti, nimittäin että hänen isänsä kuolemassa on jotakin hämärää. Vanhan Hamletin sotilasasuinen

haamu paljastaa, että Claudius on salakavalasti murhannut hänet kaatamalla »myrkkyä hänen korvaansa» hänen nukkuessaan, ja että koska hän on kuollut »ilman rippiä ja voiteltua», joutuu hän kitumaan kiirastulessa, ja vain rikoksenteekijälle kostaminen voi vapauttaa hänet piinasta. Haamulla on *Hamletissa* samankaltainen tehtävä kuin noidilla *Macbethissa*, nimittäin saada päähenkilö tietoiseksi omista sisimmistä ajatuksistaan. Hamletilla on aaveeseen kuitenkin kaksijakoinen suhde. Hän ei tiedä, onko se hänen isänsä haamu vai »paholainen», jonka tarkoitus on viekoitella häntä.

Haamu katoaa ja sanoo lähtiessään: »Hyvästi, hyvästi, Hamlet; muista minut.» Ja Hamlet muistaa: »Se vala on nyt vannottu.» Hän on vannonut myös kostavansa. Silti hänen sisimmässään elää epäily. Puhuiiko Haamu oikeasti totta? Ja kuinka suunnitelma olisi toteutettava? Miten siirtyä ajatuksista tekoihin? Kun Horatius ja Marcellus tulevat, Hamlet on täynnä voimaa ja vakaumusta, mutta tarvitaan vain lyhykäinen hetki »empimisen sairaalloisista kelmeyttä», jotta epävarmuus nostaa taas päätään. Sen huomaa Hamletin jäähyväisrepliikistä, kun hän on ensin vannottanut parivaljakkoa pysymään vaiti näkemästään. Juuri siinä yhteydessä hän sanoo Horatiukselle: »Maassa ja taivaassa on ilmiöitä enemmän kuin meidän filosofiassamme voi edes uneksia». Ja heti perään hän kehottaa miehiä vannomaan, että

miten oudosti ja käsittämättömästi
minä toiminkin –
kun tästä lähin kenties katson sopivaksi
omaksua temppeulevan pellen osan –

he eivät saa paljastaa, mitä hänestä ja tapahtuneesta tietävät. Mitä Hamlet tarkoittaa? Sen saavat seuraavat kohtaukset paljastaa. Kohtauksen päättävässä lyhyessä monologissa on Hamletilla tärkeä repliikki:

Maailma on sijoiltaan; kun synnyin,
kohtaloni kirotus kaunassaan
sääti, että minun työni on se parantaa.

Hänellä on tehtävä, mutta onko hän oikea ihminen suorittamaan sen? Päättössanoihin sisältyy sekä epävarmuutta että epäilyä.

Hullu luoteistuulella...?

Toisen näytöksen alussa Ofelia kertoo Poloniukselle Hamletin omittuisesta käytöksestä hänen palautettuaan Poloniuksen käskystä kaikki Hamletin kirjeet ja kieltäytyttyään tapaamasta tätä: kertoo kuinka Hamlet oli tullut hänen luokseen »takki auki repsottaen, ilman hattua» ja »polvet tutisten ja näöltään surkeana» aivan kuin hän olisi »helvetistä vapautettu sielu». Polonius käsittää nopeasti mistä on kyse: mieshän on »hulluna rakkaudesta», ja hän lähtee kiireesti kertomaan kuulemaansa kuninkaalle. Kuningas on sillä välin jo ehtinyt reagoida Hamletin merkilliseen käytökseen, hänen »muutokseensa», ja on kutsunut paikalle kaksi Hamletin nuoruudenystävää, Rosenkrantzin ja Guildensternin, yrittääkseen heidän avullaan saada selville, mikä on syynä Hamletin raskasmielisyyteen – hulluudeksi hän ei sitä sano, mutta kun Polonius saapuu viesteineen, hän tuntee entistäkin suurempaa tarvetta selvittää asian taustoja. Ja pitkän selvityksensä aikana Polonius tulee aina vain vakuuttuneemmaksi diagnoosistaan:

teidän jalo poikanne
on hullu. Hullu, minä sanon,
sillä mitä muuta todellisen hulluuden
pohtiminen on kuin hulluutta?

Jotta asiasta saataisiin varmuus, viritetään ansa. Hamlet saateetaan yhteen Ofelian kanssa ja toivotaan, että hän silloin paljastaa korttinsa. Polonius ottaa tapaamisen järjestääkseen. Jälleen kerran

nerokas johdanto Shakespearelta, muut puhuvat hänen »hulluudesta» ennen kuin hän itse astuu näyttämölle, ja samaan aikaan me tiedämme, että hän on sanonut omaksuvansa »temppeilevan pellen osan». Siitä onko Hamlet mielipuoli vai ei, on paljon keskusteltu, mutta Shakespeare on kyllä tehnyt selväksi jo alusta alkaen, että hänen »hulluutensa» on teatteria. Hän on »hullu» silloin kun se hänelle sopii, muulloin hän on aivan järkevä ja tasapainoinen ihminen. Sama toistuu läpi koko näytelmän.

Ensimmäiset »hulluuden» merkit näkyvät jo tapaamisessa Poloniuksen kanssa, kun Hamlet pitää tätä »kalakauppiaana» ja varoittaa tätä antamasta tyttärensä »kävellä auringossa», koska »sikiäminen voi tapahtua toisella tavalla». Kun Hamletilta kysytään kirjasta, jota hän parhaillaan lukee, hän vastaa monitulkintaisesti: »Sanoja, sanoja, sanoja» – sanan tai ajatuksen toistaminen on tyylikeino, jota Hamletissa käytetään paljon – mutta sitten hän alkaa puhua, kuinka »vanhoilla miehillä on harmaa parta» ja heidän »naamansa on kurttuinen», ja hän sanoo pilkallisesti Poloniukselle: »Te, hyvä herra, olisitte yhtä vanha kuin minä, jos osaisitte kulkea takaperin kuin rapu». Tähän Polonius vastaa itseksensä:

Jos tuo on hulluutta, on siinä järkeäkin.

Polonius poistuu ja tilalle tulevat Rosencrantz ja Guildenstern, jotka eivät yhdessäkään kohtauksessa esiinny erikseen, vaan aina parivaljakkona vähän kuin Dupond ja Dupont *Tintissä* tai Pilli ja Pulla *Pekka Töpöhännässä*. Edellisessä kohtauksessa, jossa he ovat tavanneet kuninkaan ja kuningattaren, nämä hyvästelevät heidät tavalla, joka alleviivaa heidän kertakaikkista persoonattomuuttaan – aivan kuin kuningasparikaan ei pystyisi erottamaan heitä toisistaan:

Hamlet

HAMLET:

Olla vai ei? Siitä on nyt kyse. Onko ylevämpää
kärsiä vain sisimmässään
julman onnen sinkoamat ammuksat ja nuolet
vai nousta taistelemaan vaikeuksiensa
tulvaa vastaan ja voittaa ne?

»*Hamlet* on täynnä vastausta vaille jääviä kysymyksiä ja arvoituksia, joita kukaan ei osaa selittää. Eikö sen tavaton tenho ja vetovoima piilekin juuri siinä? Sen takia on mahdollista, että olla vai ei kestää vuosisadasta toiseen», kirjoittaa teatteriohjaaja Ralf Långbacka esipuheessaan.

9 789510 382271

83.2 ISBN 978-951-0-38227-1 www.wsoy.fi